

Participation in context

Citation for published version (APA):

Linssen, R. (2016). *Participation in context: contextual and individual determinants of political participation in Europe and the Netherlands*. [Doctoral Thesis, Maastricht University]. Datawyse / Universitaire Pers Maastricht. <https://doi.org/10.26481/dis.20160615rl>

Document status and date:

Published: 01/01/2016

DOI:

[10.26481/dis.20160615rl](https://doi.org/10.26481/dis.20160615rl)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

9.

Nederlandstalige samenvatting
Summary in Dutch

9. NEDERLANDSTALIGE SAMENVATTING/SUMMARY IN DUTCH

9.1 Hoofdstuk 1: Inleiding

Politieke participatie is een voorwaarde voor een gezonde democratie. De verbinding tussen burger en staat komt tot stand doordat de burger op verschillende manieren meedoet aan politieke besluitvormingsprocessen, zoals door het uitbrengen van een stem tijdens verkiezingen of door lid te worden van een politieke partij. Daarnaast hebben burgers ook andere manieren ter beschikking om de politiek te beïnvloeden, zoals het tekenen van petitie's of het meedoen aan demonstraties.

Vaak wordt in de media en in de wetenschappelijke literatuur gesuggereerd dat de verbindingen tussen burger en politiek afbrokkelen. Zo wordt bijvoorbeeld gesteld dat het vertrouwen van burgers in de politiek afneemt. Daarnaast bestaat de zorg dat de invloed van burgers op politieke besluitvorming (in toenemende mate) afneemt of dat deze invloed ongelijk(er) verdeeld is over verschillende bevolkingsgroepen. Tegen de achtergrond van een toenemende (vermogens)ongelijkheid en, meer recent, de financiële en economische crisis zou deze zorg alleen maar zijn toegenomen.

In algemene zin bestaat er bezorgdheid over de staat van de sociale samenhang, zowel in Nederland als in Europa. De sociale samenhang zou in verschillende westerse democratieën onder druk staan. De mate waarin mensen hun stem laten horen om daarmee de politiek te beïnvloeden is indicatief voor de mate van sociale samenhang in een land. Wanneer burgers in toenemende mate afzien van participatie in politieke besluitvorming komt daarmee zowel de sociale samenhang als de legitimiteit van de democratie zwaar onder druk te staan. Daarnaast staat toenemende ongelijkheid in de mate waarin burgers invloed kunnen uitoefenen op de politieke besluitvorming op gespannen voet met het gelijkheidsbeginsel van westerse democratieën waarbij ieders stem in gelijke mate telt.

Tussen individuen, tussen landen, en ook binnen landen zijn er grote verschillen in de mate waarin burgers invloed uitoefenen op de politiek. Hoger opgeleiden laten over het algemeen meer hun stem (op verschillende manieren) horen dan lager opgeleiden. Zij gaan bijvoorbeeld vaker stemmen en tekenen vaker een petitie dan lager opgeleiden. Echter, louter individuele kenmerken bieden geen voldoende verklaring voor de verschillen in politieke participatie over de tijd, de verschillen in politieke participatie binnen landen, en de verschillen in politieke participatie tussen landen in Europa. De individuele beslissing om invloed uit te oefenen is ingebed in, bijvoorbeeld, het politiek-institutionele kader van het land dat bepaalt welke mogelijkheden en beperkingen er (wettelijk) gelden voor de manier waarop, en de mate waarin men als burger mee kan doen aan het politieke besluitvormingsproces. Daarnaast is ook de kleinschaligere context van, bijvoorbeeld, de buurt van belang waar de dagelijkse interactie tussen burgers plaatsvindt.

In dit proefschrift onderzoeken we het samenspel tussen effecten van individuele kenmerken en de effecten van de context op politieke participatie in Europa. In eerder onderzoek is niet altijd expliciet rekening mee gehouden dat participatie binnen een nationale en sub-nationale context plaatsvindt. Dergelijk onderzoek concentreerde zich louter op determinanten op contextueel niveau, bijvoorbeeld de welvaart van een land of kenmerken van het politiek-institutionele systeem (contextuele kenmerken), ofwel kenmerken op individueel niveau, zoals het opleidingsniveau en attitudes van burgers. Studies die juist wel de combinatie van individuele en contextuele determinanten in ogenschouw namen, bestudeerden vooral conventionele of (enkele) onconventionele acties apart. In deze studie bestuderen we individuele als contextuele effecten op verschillende vormen van politieke participatie tegelijkertijd. Daarnaast kijken we in hoeverre de effecten van contextuele kenmerken verschillen voor subgroepen in de samenleving. In de onderhavige dissertatie ligt de focus daarom expliciet op het samenspel tussen individuele en contextuele determinanten en de effecten hiervan op verschillende vormen van politieke participatie.

Op basis van eerdere literatuur maken we een onderscheid tussen conventionele en onconventionele vormen van politieke participatie. Conventionele vormen zijn activiteiten die ingebed zijn in het wettelijke en institutionele politieke kader en activiteiten die direct gelieerd zijn aan het verkiezingsproces, zoals stemmen en lid worden van een politieke partij. Onconventionele politieke participatie bestaat uit activiteiten die burgers kunnen inzetten om politieke besluitvorming te beïnvloeden maar die niet ingebed zijn in het wettelijke en institutionele politieke kader (of in sommige gevallen zelfs illegaal zijn). Voorbeelden daarvan zijn demonstraties en het tekenen van petities. In dit proefschrift onderzoeken we in hoeverre kenmerken op contextueel en individueel niveau invloed hebben op vergelijkbare vormen van conventionele en onconventionele politieke participatie. Hiermee bouwen we voort op bestaand onderzoek.

Bovendien leiden we uit verschillende theorieën elkaar tegensprekende hypotheses af voor conventionele en onconventionele vormen van politieke participatie. Zo wordt in eerder onderzoek bijvoorbeeld gesteld dat politieke participatie in het algemeen afneemt. Andere auteurs claimen dat politieke participatie niet zozeer afneemt, maar dat burgers in toenemende mate nieuwe, onconventionele vormen van politieke participatie aanspreken, in plaats van oude, conventionele vormen van politieke participatie. Wij dragen bij aan de bestaande literatuur door zulke tegengestelde en complementaire hypotheses empirisch te toetsen in cross-nationale en longitudinale vergelijkingen in Europa en Nederland.

De centrale onderzoeksvraag in dit proefschrift is in hoeverre de verschillen in conventionele en onconventionele politieke participatie in Europa, en meer specifiek in Nederland, kunnen worden verklaard door het samenspel van individuele en contextuele determinanten. Deze onderzoeksvraag is verder opgesplitst door deze effecten op conventionele en onconventionele politieke participatie op macro-, meso-, en micro-niveau te onderzoeken. We beginnen bij het macro-niveau, te weten: longitudinale

veranderingen in politieke participatie in Europa tussen 1981-2010 (hoofdstuk 2) en we gaan na in hoeverre verklaringen voor de cross-nationale verschillen in politieke participatie in Europa hout snijden (hoofdstuk 3). Daarna focussen we op het meso-niveau, namelijk: longitudinale veranderingen in politieke participatie in Nederland tijdens de financiële en economische crisis (hoofdstuk 4). Vervolgens stellen we de effecten vast van de directe leefomgeving van mensen (buurten en lagere niveaus, de micro-context) op politieke participatie in Nederland (hoofdstuk 5). Daarvoor hebben we gebruik gemaakt van hoogwaardige, cross-nationale en longitudinale survey data, aangevuld met gegevens over de desbetreffende context van individuele burgers, waaronder informatie over de leefomgeving en politiek-institutionele en sociaaleconomische kenmerken van landen.

9.2 Hoofdstuk 2: Trends in conventionele en onconventionele politieke participatie in Europa tussen 1981-2008

In hoofdstuk 2 geven we inzicht in de belangrijkste trends in conventionele en onconventionele politieke participatie in Europa tussen 1981 en 2008. We hebben gekeken naar politieke participatie in verschillende landen over de tijd in Europa.

In eerdere studies, voornamelijk uit de Verenigde Staten, stelden onderzoekers contrasterende hypothesen op over trends in conventionele en onconventionele politieke participatie. Zo werd er geclaimd dat de sociale cohesie is afgenomen in recente decennia. Volgens deze studies zou er een individualisering plaatsvinden waarin burgers zich massaal en in toenemende mate onttrekken aan de samenleving. Dit zou blijken uit afnemend vertrouwen, in zowel de medemens als (politieke) instituties, alsook in een daling van sociale contacten en vrijwilligerswerk en een afname van alle vormen van politieke participatie. De vermindering van de mate waarin mensen politiek participeren, zou typerend zijn voor een algemene daling in de sociale cohesie. Andere onderzoekers, eveneens vooral uit de Verenigde Staten, stelden echter dat politieke participatie niet zozeer afneemt, maar dat burgers het repertoire van middelen om hun belangen kenbaar te maken veranderen. Burgers wisselen conventionele politieke acties in voor onconventionele politieke acties. Dit zou leiden tot een toename van onconventionele politieke participatie die de conventionele politieke participatie verdringt. In hoofdstuk 2 toetsen we deze twee contrasterende hypothesen, die vanuit de Verenigde Staten naar voren gekomen zijn, voor diverse Europese landen.

Om een accurate beschrijving van trends in conventionele en onconventionele politieke participatie te geven, gaan we in hoofdstuk 2 allereerst in op de vergelijkbaarheid van de meetinstrumenten die gebruikt worden op basis van de survey data. We bestuderen in hoeverre de patronen in verschillende conventionele en onconventionele politieke participatie in 22 Europese landen vergelijkbaar zijn. In hoofdstuk 2 tonen we aan dat er voor zowel conventionele als onconventionele acties cumulatieve patronen bestaan. Burgers die aan moeilijke, vaak meer tijdrovende, onconventionele acties mee-

doen, zoals demonstraties, participeren ook in gemakkelijkere, minder tijdrovende acties, zoals het tekenen van petitie's en het meedoen aan boycots. Dit cumulatieve patroon geldt ook voor conventionele politieke acties. Bovendien zijn deze cumulatieve patronen voor zowel conventionele als onconventionele acties vergelijkbaar binnen landen over de tijd en, afgezien van enkele uitzonderingen, in Europa ook vergelijkbaar tussen landen over de tijd.

De trends in conventionele en onconventionele politieke participatie hebben we onderzocht op basis van cross-nationaal en longitudinaal vergelijkbare survey data. Deze data bevatten informatie van 205.763 individuen in 22 landen binnen 3 decennia. We tonen aan dat er geen sprake is van een massale afname van politieke participatie in Europa. Er is evenmin sprake van een vervanging van conventionele politieke acties voor onconventionele politieke acties. In tegenstelling tot de verwachte dalende politieke participatie of een verandering van repertoire van conventioneel naar onconventioneel, is zowel de conventionele als de onconventionele politieke participatie in Europa in de periode 1981-2008 stabiel. De fluctuaties in politieke participatie in deze periode binnen de desbetreffende landen zijn verder zeer gering. De verschillen in het niveau van beide vormen van politieke participatie tussen landen zijn echter groot.

9.3 Hoofdstuk 3: Participatie in context: contextuele en individuele determinanten van politieke participatie in Europa in het eerste decennium van de 21ste eeuw

In hoofdstuk 2 hebben we aangetoond dat de verschillen in het niveau van politieke participatie tussen landen vele malen groter zijn dan de verschillen in politieke participatie binnen landen over de tijd. Zo is, bijvoorbeeld, het niveau van onconventionele participatie in Noorwegen ruim twee keer zo hoog als in Nederland. In het derde hoofdstuk zoeken we naar verklaringen voor deze grote verschillen tussen landen door verschillende theorieën te toetsen. Bovendien ligt het zwaartepunt nu op het samenspel tussen kenmerken van het land en van het individu. Daarom onderzoeken we in hoeverre de effecten van landkenmerken op politieke participatie verschillen tussen lagere en hogere sociaaleconomische bevolkingsgroepen. De onderzoeksvraag luidt: in hoeverre kan conventionele en onconventionele politieke participatie (op individueel niveau) worden verklaard door (het samenspel van) contextuele (landelijke) en individuele determinanten?

Om dit te onderzoeken kijken we naar landen in Europa in de periode 2000-2010 op basis van cross-nationaal vergelijkbare survey data, aangevuld met data over de kenmerken van het land (contextuele determinanten). In hoofdstuk 3 leiden we hypothesen af uit verschillende theorieën. Op het individueel niveau maken we gebruik van de hulpbronnentheorie, die voorspelt dat hoe meer hulpbronnen (hoger opleidingsniveau) burgers tot hun beschikking hebben, des te meer zij doen aan conventionele en onconventionele politieke participatie.

Vervolgens leiden we vanuit drie onderscheiden theorieën diverse hypothesen af waarmee verschillen tussen landen in het niveau van politieke participatie worden verklaard. Hierbij hebben we onderzocht in hoeverre politieke participatie wordt beïnvloed door (a) het politiek institutionele systeem van een land, (b) de mate van welvaart en (c) de mate van etnische diversiteit. Voor elk van deze contextuele kenmerken zijn we het samenspel met de individuele kenmerken, op basis van de hulpbronnentheorie, nagegaan.

Ten eerste hebben we onderzocht in hoeverre het politiek-institutionele systeem bepalend is voor conventionele en onconventionele politieke participatie. Het politiek-institutionele systeem kan vele mogelijkheden bieden om de politiek te beïnvloeden ('open' systemen) of juist heel weinig en 'gesloten' van aard zijn. In een open systeem wordt burgers de mogelijkheid geboden om op vele verschillende manieren invloed uit te oefenen op het politieke debat. In open systemen mag daarom verwacht worden dat zowel de conventionele als de onconventionele politieke participatie hoog is. De alternatieve hypothese is dat mensen in gesloten systemen, door een gebrek aan geïnstitutionaliseerde mogelijkheden om hun stem te laten horen (conventionele politieke participatie), hun heil zoeken in niet-geïnstitutionaliseerde, onconventionele manieren van politieke acties. Hierdoor zou in gesloten systemen de onconventionele politieke participatie juist hoog zijn. Over de interacties tussen de openheid van het politieke systeem en individuele kenmerken (hulpbronnen) hebben we de hypothese opgesteld dat hoger opgeleiden beter toegerust zijn om te participeren in open systemen dan lager opgeleiden. Open systemen kenmerken zich door een grotere mate van complexiteit. Hierdoor zou het effect van openheid op politieke participatie sterker zijn voor hoog opgeleiden dan voor laag opgeleiden.

Ten tweede hebben we verschillende, deels contrasterende, hypothesen afgeleid en empirisch getoetst die hun grondslag vinden in moderniseringstheorieën. Zo is de verwachting opgesteld dat een hogere mate van welvaart en, meer specifiek, omvangrijkere sociale zekerheidsstelsels de politieke betrokkenheid aanwakkeren waardoor politieke participatie (conventioneel en onconventioneel) toeneemt. Voor deze redenering hebben we eveneens een hypothese geponeerd over het samenspel tussen contextuele en individuele kenmerken. Als de welvaart in een land de politieke betrokkenheid aanwakkert, zal dit in grotere mate het geval zijn voor mensen die meer menselijk kapitaal hebben om in de politiek te participeren (hoger opgeleiden) in vergelijking tot mensen die minder menselijk kapitaal hebben om te participeren (lager opgeleiden). Daarom verwachten we dat het effect van de welvaart van een land sterker is voor hoger opgeleiden dan lager opgeleiden.

Ten derde hadden we de verwachting dat toenemende welvaart een drijvende kracht is achter de verbrokkeling van de sociale cohesie binnen samenlevingen. Met een toenemende welvaart eroderen de contacten tussen burgers onderling en de contacten tussen burger en staat. Vanuit dit perspectief zou in landen met een hogere welvaart de mate van politieke participatie juist afnemen. Bovendien zou dit proces in sterkere mate

optreden bij lager opgeleiden, omdat lager opgeleiden überhaupt minder hulpbronnen tot hun beschikking hebben om politiek te participeren. Vanuit dit perspectief zou het effect van welvaart in een land op politieke participatie juist sterker zijn voor lager opgeleiden.

Ten vierde hebben we hypothesen afgeleid op basis van de 'constrict' theorie die de verschillen in politieke participatie relateert aan de mate van etnische diversiteit binnen landen. Ten gevolge van verschillende migratiestromen, zoals arbeidsmigratie en gezinshereniging, is de etnische diversiteit in Europa de afgelopen decennia toegenomen. Volgens een vaak aangehaalde studie van Putnam, die is uitgevoerd in de Verenigde Staten, kruipen mensen die wonen in een etnisch diverse omgeving in hun schulp en trekken zich terug uit het sociale leven. Mensen die wonen in een etnisch diverse omgeving zouden niet alleen minder vertrouwen in de 'out-group' hebben maar ook minder vertrouwen in de 'in-group' en zodoende zou dit leiden tot minder onderlinge contacten tussen burgers. In eerder onderzoek is vooral de invloed van etnische diversiteit op het vertrouwen en andere attitudes van de bevolking onderzocht. Putnam stelt echter dat etnische diversiteit ook gevolgen heeft voor gedragsaspecten van sociale samenhang, waaronder politieke participatie. De relatie tussen etnische diversiteit en deze gedragsaspecten van sociale samenhang, en daarbij in het bijzonder conventionele en onconventionele politieke participatie, is in eerder onderzoek in veel geringere mate aan bod gekomen. Putnam claimt dat in een omgeving met meer etnische diversiteit de conventionele politieke participatie lager is, terwijl de onconventionele politieke participatie juist hoger is. In dit onderzoek hebben we deze hypothese getoetst voor landen in Europa.

De hypothese die we uit de hulpbronnentheorie hebben afgeleid, wordt bevestigd door de resultaten. In lijn met voorafgaand onderzoek dat in diverse landen is uitgevoerd, tonen we aan dat hoger opgeleiden vaker meedoen aan zowel conventionele als onconventionele vormen van politieke participatie. We laten ook zien dat burgers in open systemen vaker stemmen, maar dat er geen verschil is tussen open en gesloten systemen in de mate van onconventionele participatie (petities, demonstraties en boycots) en andere vormen van conventionele politieke participatie (partijlidmaatschap en werkzaamheden uitvoeren voor politieke partijen).

Wanneer in de analyses de hulpbronnentheorieën (op individueel niveau) gecombineerd worden met de mate waarin politieke systemen van landen open of gesloten zijn, doemt een genuanceerder beeld op. Over de interacties tussen openheid en individuele kenmerken (hulpbronnen) hadden we de hypothese opgesteld dat hoger opgeleiden beter toegerust zijn om te participeren in open en daardoor complexere institutionele structuren dan lager opgeleiden. Het effect van openheid op politieke participatie zou daarom sterker zijn onder hoger opgeleiden. We verwerpen echter deze hypothese. In tegenstelling tot de verwachtingen vinden we zelfs dat het effect van openheid op conventionele politieke participatie (partijlidmaatschap en werkzaamheden uitvoeren voor politieke partijen) sterker is onder lager opgeleiden.

Voor de verwachtingen die we hadden opgesteld vanuit de moderniseringstheorie, betreffende de mate van welvaart en de omvang van sociale zekerheidstelsels, verschillen de bevindingen voor conventionele en onconventionele vormen van politieke participatie. Leven in een welvarend land heeft geen directe (dat wil zeggen: onafhankelijk van het opleidingsniveau van het individu) weerslag op het niveau van onconventionele politieke participatie. We laten evenwel zien dat mensen die leven in landen met een grotere welvaart ook vaker stemmen. Echter, de mate van welvaart van het land heeft geen directe invloed op andere manieren van conventionele politieke participatie.

Voor deze hypothesen is eveneens het samenspel met individuele hulpbronnen onderzocht. Als de welvaart van een land de politieke betrokkenheid aanwakkert, zal dit in grotere mate het geval zijn voor hoger opgeleiden dan voor lager opgeleiden. We tonen aan dat dit inderdaad het geval is voor onconventionele politieke acties. Het effect van de welvaart op onconventionele politieke participatie is sterker voor hoger opgeleiden. Voor conventionele politieke participatie is dit juist andersom. Het effect van welvaart op conventionele politieke participatie is sterker voor lager opgeleiden. Tot slot verwerpen we de hypothese dat er een relatie bestaat tussen de etnische diversiteit in een land en de mate van politieke participatie.

In hoofdstuk 3 laten we zien dat de individuele kenmerken afgeleid uit hulpbronnen-theorieën de belangrijkste rol spelen in het verklaren van conventionele en onconventionele politieke participatie. Mensen met meer menselijk kapitaal participeren in grotere mate in zowel conventionele als onconventionele vormen van politieke participatie. De context van landen beïnvloedt conventionele en onconventionele politieke participatie op verschillende manieren.

Tenslotte tonen we in hoofdstuk 3 aan dat partijlidmaatschap en werkzaamheden uitvoeren voor politieke partijen in Europese landen een zeldzaam fenomeen is, zeker in vergelijking met stemmen (dat de meest populaire vorm van politieke participatie is) en onconventionele vormen van politieke participatie waarbij veel meer mensen zijn betrokken.

9.4 Hoofdstuk 4: Conventionele en onconventionele politieke participatie in tijden van financiële en economische crisis in Nederland

In hoofdstuk 4 richten we ons op Nederland in de periode 2006-2012. In 2008 luidde het ineenstorten van een aantal financiële instituties in de Verenigde Staten het begin van een financiële crisis in. Dit mondde later uit in een financiële en economische crisis die ook Europa trof. Dit ging gepaard met protestacties zoals de 'Movimiento 15-M' in Spanje, grootschalige protestacties in Griekenland en de 'occupy' beweging in de Verenigde Staten en verschillende Europese steden. Deze protesten gaven ons aanleiding om te denken dat macro-economische veranderingen over de tijd hun weerslag zouden kunnen hebben op het niveau van politieke participatie.

De wetenschappelijke literatuur heeft zich voornamelijk bezig gehouden met de relaties tussen de macro-economische context en partijkeuze, en in mindere mate met de relatie tussen economische neergang en vormen van (onconventionele) politieke actie anders dan stemmen, zoals bijvoorbeeld demonstreren. Met aan de bestaande literatuur ontleende, elkaar tegensprekende hypothesen, hebben we de relatie tussen de macro-economische context over de tijd en (on)conventionele politieke participatie voor Nederland in hoofdstuk 4 onderzocht. Nederland scoort in Europees vergelijkend perspectief hoog op indicatoren van sociale samenhang, waaronder politieke participatie. Tussen 2002 en 2012 werden in Nederland vijf keer Tweede Kamerverkiezingen gehouden. Deze verkiezingen – en dan met name de verkiezingen in 2006, 2010 en 2012 – vielen grofweg samen met deze financiële en economische crisis. De verkiezingen in 2006 vonden plaats net voor de crisis. In 2010 viel de verkiezing samen met het begin van de crisis. In 2012, tijdens een periode van recessie in Nederland, viel de regering Rutte 1 tijdens onderhandelingen over bezuinigingsmaatregelen als reactie op de economische crisis. De timing van deze verkiezingen (en daarmee ook de Nationale Kiezersonderzoeken), en het feit dat Nederland hoog scoort op indicatoren van sociale samenhang, biedt ons de mogelijkheid van het uitvoeren van een ‘natuurlijk experiment’ om de relatie tussen de financiële en economische crisis enerzijds en de politieke participatie anderzijds nader te onderzoeken en om elkaar tegensprekende hypothesen empirisch te toetsen.

In hoofdstuk 4 hebben we wederom gekeken naar de effecten van de context waarin politieke participatie plaatsvindt (i.e. Nederland, binnen één politiek systeem in tijden van economische neergang over de tijd). Daarnaast hebben we het samenspel met determinanten van politieke participatie op individueel niveau onderzocht. Hierbij zijn we nagegaan of de effecten van de economische crisis op politieke participatie verschillen tussen hogere en lagere sociaaleconomische bevolkingsgroepen en hebben we de volgende vraag gesteld: in hoeverre wordt politieke participatie beïnvloed door economische neergang in het algemeen, en meer specifiek voor individuen in hogere en lagere sociaaleconomische bevolkingsgroepen, in Nederland tussen 2002 en 2012?

Economische neergang kan resulteren in zowel een toename als in een afname van politieke participatie. In tijden van economische teruggang zijn regeringen gedwongen bezuinigingen door te voeren. Dit resulteert in een discrepantie tussen wat burgers van regeringen verwachten enerzijds, en anderzijds wat regeringen kunnen bieden. Politieke actoren worden verantwoordelijk gehouden voor de economische crisis en dit zou politieke acties kunnen aanwakkeren. De tegengestelde hypothese luidt dat mensen in tijden van een economische inzinking zich voornamelijk over hun eigen (financieel-economische) situatie bekommeren en politieke grieven daardoor naar de achtergrond worden gedreven. Hierdoor zou de politieke participatie (zowel conventioneel als onconventioneel) juist afnemen.

Ook hebben we in hoofdstuk 4 hypothesen opgesteld over het samenspel tussen individuele kenmerken en de macro-economische neergang. Vanuit de hulpbronnentheorie

wordt gesteld dat mensen in hogere sociaaleconomische lagen van de bevolking over het algemeen meer deelnemen aan politieke acties. In tijden van economische malaise mag verwacht worden dat deze relatie versterkt wordt. Individuen met een lagere sociaaleconomische achtergrond zijn in het algemeen minder geneigd te participeren en bovendien is het effect van de economische crisis vaak groter op mensen in lagere sociaaleconomische posities. Vanuit deze redenering hebben we de verwachting uitgesproken dat hierdoor de verschillen tussen hogere en lagere sociaaleconomische strata toenemen in tijden van een economische crisis.

De analyses zijn uitgevoerd op basis van het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) dat rondom elke Tweede Kamerverkiezing gehouden wordt. Hierbij hebben we eerst gekeken in hoeverre de metingen over de tijd vergelijkbaar zijn, waarbij is aangetoond dat politieke participatie een cumulatief patroon volgt. Mensen die participeren in 'moeilijkere' politieke acties, zoals demonstraties, participeren ook in 'makkelijkere' acties, zoals het deelnemen aan politieke discussies op het internet. Het cumulatieve patroon van deze acties blijft stabiel over de tijd.

Op grond van de resultaten verwerpen we de opgestelde hypothesen. De invloed van de economische crisis op politieke participatie is zeer gering. Er vindt een kleine daling van conventionele politieke participatie plaats en een zeer bescheiden stijging van de onconventionele politieke participatie. Verder vinden we geen noemenswaardige verschillen voor hogere en lagere sociaaleconomische strata.

9.5 Hoofdstuk 5: Effecten van de micro-context op conventionele en onconventionele politieke participatie in Nederland

In hoofdstuk 4 hebben we laten zien dat er in tijden van economische neergang, tussen 2002 en 2012, in Nederland slechts zeer geringe veranderingen zijn in het niveau van politieke participatie. In het vijfde hoofdstuk hebben we de effecten van de micro-context binnen Nederland nader onder de loep genomen. Ook is de interactie tussen individuele kenmerken en deze microcontext theoretisch en empirisch geanalyseerd.

In hoofdstuk 5 is de 'constrict' theorie van Putnam nogmaals getoetst: een hoger niveau van etnische diversiteit zou leiden tot een lager niveau van conventionele politieke participatie en minder onconventionele politieke participatie. Een land kan een te hoog aggregatieniveau zijn om de effecten van etnische diversiteit op politieke participatie te signaleren. Op lagere contextuele niveaus, in de directe leefomgeving van burgers, is de etnische diversiteit nabij en de blootstelling aan etnische diversiteit onontkoombaar. De verwachting is dan ook dat als de etnische diversiteit nabij is, het effect van etnische diversiteit op politieke participatie groter is.

In Nederland hangt de etnische diversiteit van buurten echter zeer sterk samen met armoede en inkomensongelijkheid in buurten. Vandaar dat we de unieke effecten van zowel etnische diversiteit als inkomensongelijkheid en armoede in buurten op politieke participatie hebben onderzocht. Hierbij is wederom gebruik gemaakt van het Nationaal

Kiezersonderzoek (NKO) (2010-2012). Voor elke respondent in het survey onderzoek zijn de individuele gegevens gekoppeld aan registerdata, bijvoorbeeld het bevolkingsregister, dat informatie verschaft over de micro context. Hierdoor is het mogelijk de individuele data aan te vullen met kenmerken van direct omwonenden van de respondent. Door om elke respondent in het Nationaal Kiezersonderzoek een radius heen te leggen en vervolgens de kenmerken van de mensen die in deze radius wonen (zoals herkomst uit het bevolkingsregister en armoede en inkomensongelijkheid uit inkomensregisters) aan de data van het NKO te koppelen, ontstaat er een fijnmazig beeld van de omgeving waarin een respondent woont. Door vervolgens de grootte van deze radius te variëren is het mogelijk vast te stellen op welk contextueel nabijheidsniveau deze effecten (vooral) een rol spelen.

Net zoals in hoofdstuk 3, hebben we in hoofdstuk 5 de hypothese afgeleid dat een sterkere etnische diversiteit resulteert in een daling van de conventionele politieke participatie omdat mensen in hun schulp kruipen. Mensen zijn eerder geneigd samenwerking te zoeken met gelijkgestemden. In etnisch diverse contexten zijn er minder gelijkgestemden om mee samen te werken, waardoor de conventionele politieke participatie afneemt. Onconventionele vormen van politieke participatie vinden daarentegen plaats indien de groepsbelangen duidelijker gedefinieerd en afgebakend zijn. Dergelijke tegengestelde belangen zullen vaker aangetroffen worden in etnisch diverse dan in etnisch homogene contexten. Vandaar dat verwacht wordt dat in etnisch diverse contexten de onconventionele politieke participatie groter zal zijn dan in etnisch homogene contexten.

Tevens hebben we hypothesen afgeleid voor het effect van ongelijkheid op politieke participatie. Dezelfde redenering is gebruikt voor de effecten van sociaaleconomische diversiteit (in plaats van etnische diversiteit). Wat betreft armoede van buurten is de hypothese dat het leven in armere buurten het niveau van zowel conventionele als onconventionele politieke participatie vermindert. Doordat mensen in een armere context leven, worden de verwachtingen van doeltreffendheid van politieke participatie ondermijnd waardoor men minder participeert. Bovendien is de verwachting dat de effecten van etnische diversiteit, ongelijkheid en armoede in de nabije omgeving van mensen sterker zijn dan op grotere afstand (bijvoorbeeld een radius van 50 meter om een respondent heen in vergelijking met de buurt of gemeente). Deze nabijheidshypothese is gebaseerd op de aanname dat de kans groter is dat mensen sterker beïnvloed worden door factoren in hun directe omgeving omdat ze zich daar minder aan kunnen onttrekken. We laten evenwel zien dat er geen relatie is tussen etnische diversiteit en politieke participatie. Dit geldt voor zowel conventionele als onconventionele vormen van politieke participatie. In tegenstelling tot de verwachting, hebben we verder aangetoond dat de inkomensongelijkheid van een buurt conventionele en onconventionele politieke participatie vergroot. Het leven in een armere omgeving heeft geen invloed op conventionele en onconventionele politieke participatie. Wat betreft het samenspel met individuele kenmerken geldt wederom dat mensen in hogere sociaaleconomische

status vaker participeren in conventionele en onconventionele participatie. De contextuele determinanten beïnvloeden deze relatie niet. Ten slotte vinden we geen substantiële verschillen in de afstand van etnische diversiteit, inkomensongelijkheid en armoede op politieke participatie. De sterkte van deze contextuele effecten verschillen niet naarmate de radii waarin zij gespecificeerd worden kleiner wordt. Daarmee is de nabijheidshypothese verworpen.

9.6 Hoofdstuk 6: Conclusie

Door vergelijkbare vormen van politieke participatie (conventioneel en onconventioneel) over verschillende contexten te bestuderen, longitudinaal in Europa, cross-nationaal vergelijkend in Europa, longitudinaal in Nederland in tijden van de economische crisis, en op het niveau van de micro-context in Nederland, laten we telkens zien dat er een cumulatief patroon is in het deelnemen aan politieke activiteiten. Mensen die participeren in moeilijkere, meer tijdrovende, politieke acties doen ook mee aan makkelijkere, minder tijdrovende politieke acties. Bovendien is dit patroon vergelijkbaar binnen landen over de tijd in Europa en, op enkele uitzonderingen na, vergelijkbaar tussen landen in Europa. Dit pleit voor een erkenning van dit cumulatieve patroon in vervolgonderzoek in plaats van het bestuderen van geïsoleerde politieke activiteiten zoals het meedoen aan demonstraties of het lid worden van politieke partijen.

De longitudinale vergelijkingen in Europa en Nederland laten zien dat er over de tijd weinig veranderingen plaatsvinden in het niveau van politieke participatie. In tegenstelling tot de verwachtingen die uitgesproken werden in eerder onderzoek, is er geen substantiële daling in onconventionele politieke participatie te zien in Europa in de periode 1981-2008. Er is evenmin een toename in onconventionele activiteiten te zien doordat burgers hun repertoire van politieke acties zouden veranderen. Ook heeft meer recent de economische crisis nagenoeg geen invloed op het niveau van politieke participatie in Nederland. Het niveau van conventionele en onconventionele politiek participatie is behoorlijk stabiel gebleken in de onderzochte periode.

Verder laten we zien dat individuele kenmerken een groter effect hebben op politieke participatie dan contextuele kenmerken. De hulpbronnentheorie met haar aandacht voor individuele kenmerken, blijkt telkens een grotere verklarende kracht te hebben dan theorieën waarin aandacht voor contextuele kenmerken centraal staat. Deze bevinding sluit aan bij eerder onderzoek waarin zowel individuele als contextuele determinanten van politieke participatie onderzocht werden.

De verschillen in politieke participatie over de tijd in Europa zijn zeer gering. De verschillen tussen landen in het niveau van politieke participatie zijn echter substantieel. Met de analyse van het samenspel tussen kenmerken van landen en kenmerken van individuen tonen we aan dat vooral onder hoog opgeleiden een grotere welvaart van een land de onconventionele politieke participatie stimuleert. Dit bouwt voort op bevindingen in eerder onderzoek waarbij gesteld wordt dat de traditionele patronen

van stratificatie in conventionele politieke participatie versterkt worden in nieuwere onconventionele vormen van politieke participatie.

Wat betreft de openheid van het politieke systeem geldt dat hoewel hoger opgeleiden vaker participeren in conventionele vormen van politieke acties, de invloed van het opleidingsniveau op politieke participatie in open politieke systemen afneemt. Dit is een indicatie dat open politieke systemen een dempend effect hebben op de verschillen tussen hoger en lager opgeleiden in hun niveau van conventionele politieke participatie.

Hoewel stemmen past binnen het cumulatieve patroon van conventionele politieke participatie laten we met dit onderzoek zien dat contextuele determinanten op een andere manier invloed uitoefenen op stemmen dan op overige vormen van conventionele politieke participatie. Zo wordt in open politieke systemen, in meer welvarende landen, alsook in landen met omvangrijkere sociale zekerheidsstelsels vaker gestemd, maar is er geen directe relatie tussen deze contextuele determinanten en andere vormen van conventionele politieke participatie. Stemmen tijdens nationale verkiezingen is de meest voor de hand liggende, de meest populaire, ritualistische, en mogelijksterwijs de eenvoudigste vorm van politieke actie. Bovendien zijn andere vormen van conventionele acties relatief zeldzaam, zowel in Europa (met uitzondering van Zwitserland en Oostenrijk) als in Nederland.

In dit proefschrift toetsen we de claim van Putnam dat etnische diversiteit negatieve gevolgen heeft voor op politieke participatie op verschillende contextuele niveau's. We vinden evenwel geen empirische ondersteuning voor deze claims. Dit geldt als we kijken naar de etnische diversiteit op het niveau van landen in Europa, maar evenzeer als we kijken op buurniveau: etnische diversiteit heeft geen effect op politieke participatie. Bovendien werd er in studies naar de relatie tussen etnische diversiteit in buurten en politieke participatie in Canada en het Verenigd Koninkrijk evenmin ondersteuning voor deze stelling gevonden. Natuurlijk heeft dit onderzoek ook een aantal beperkingen. Zo is in deze studie aandacht besteed aan determinanten van de omgeving waarin burgers wonen en politiek participeren. Door de focus te leggen op vergelijkbaarheid van contextuele determinanten, konden we geen aandacht besteden aan de effecten van de directe sociale context waarin dagelijkse activiteiten en politieke discussies tussen burgers plaatsvinden. Meninge worden gedeeld en gevormd in relatie tot het directe sociale netwerk van burgers. Het is denkbaar dat de mate van diversiteit (etnisch en sociaaleconomisch) van deze sociale netwerken eveneens invloed heeft op de politieke participatie van burgers.

Een andere beperking van dit onderzoek is dat, eveneens door de focus op longitudinale en cross-nationale vergelijkbaarheid, we niet hebben gekeken naar specifieke, actuele, politieke kwesties. Het is mogelijk dat actuele politieke kwesties een rol spelen in de beslissing van burgers om mee te doen aan conventionele ofwel aan onconventionele politieke acties (bijvoorbeeld recentelijk in Nederland de beslissing om mee te doen met een demonstratie of (in plaats daarvan) contact opnemen met lokale politici bij zorgen over de plaatsing van asielzoekerscentra). Dit geldt in grotere mate voor

vormen van onconventionele politieke participatie die zich vaak beperken tot één of enkele kwestie(s). Toekomstige onderzoekers zouden in ogenschouw kunnen nemen dat de inhoud van de belangen die mensen te berde brengen in de politieke arena ook de keuze voor het repertoire (conventioneel of onconventioneel) van politieke acties zouden kunnen beïnvloeden.

We laten in dit proefschrift zien dat, ondanks zorgen over een afname in politiek engagement van de burger de politieke participatie niet afneemt, niet in Europese landen en evenmin in Nederland. Als we politieke participatie een maatstaf is voor de betrokkenheid van de burger bij de samenleving (sociale cohesie), dan bieden de resultaten van deze studie geen steun voor een vermeende verbrokkeling daarvan.